

SZABADFALVI JÓZSEF*

KÍSÉRLET EGY „REALISTA JOGFILOZÓFIAI RENDSZER” MEGALKOTÁSÁRA – LOSONCZY ISTVÁN JOGBÖLCSELETI MUNKÁSSÁGA

Losonczy István (1908–1980) pályafutásának elején kortársaihoz hasonló módon kereste a neokantiánus jogfilozófia megújításának lehetséges útját. Az 1930-as évek második felétől a háborút követő „fordulat évéig” megjelenő jogbölcseleti tárgyú írásaiban formálódó elméletalkotási kísérletét a neokantiánus kiindulópontok sajátos, modern természettudományos világgép alapján álló továbbgondolásának tekinthetjük, mely egy „realista jogfilozófiai rendszer” alapvonalainak megalkotására irányult. Törekvései visszhangtalanságának oka jogbölcseleti nézeteinek töredékes és vázlatos kifejtése volt. Az idő rövidsége és kényszerű tudományszak-váltása nem tette számára lehetővé koherens jogfilozófiai rendszer kidolgozását, mégis a hazai elméleti-jogi gondolkodás számottevő teljesítménye fűződik a nevéhez.

Az 1930-as évek közepétől kezdődően a magyar jogbölcseleti gondolkodásban főként Moór Gyula és Horváth Barna tanítványai személyében egy új, igen tehetséges generáció szárnypróbálgatásának lehetünk tanúi. A Moór-tanítványok közül Szabó József és Solt (Scholtz) Kornél, a Horváth nevéhez fűződő, ún. szegedi iskola¹ tagjai közül Bibó István, Vas Tibor és Bolgár Vera említhető meg. Ebbe a sorba tartozik Irk Albert² – a jogfilozófia művelésében is jeleskedő büntetőjogász – pécsi tanítványa, Losonczy István,³ akinek korai műveiben a büntetőjog(-elmélet)i

* CSc, egyetemi tanár, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 4028 Debrecen, Kassai út 26.

E-mail: szabadfalvi.jozsef@law.unideb.hu.

¹ Vö. SZABADFALVI JÓZSEF: „Bibó István és a szegedi iskola” in DÉNES Iván Zoltán (szerk.): *A szabadság kis körei. Tanulmányok Bibó István életművéről* (Budapest: Osiris 1999) 125–152.

² Vö. SZABADFALVI JÓZSEF: „Egy »tiszultabb, szintétikus módszertani felfogás« – Irk Albert jogbölcseleti munkássága” *JURA* 2005/2. 128–134.

³ *Losonczy István* (Dombóvár, 1908. szeptember 3. – Pécs, 1980. december 29.) egyetemi tanulmányait Budapesten kezdte meg, majd Pécssett folytatta, ahol 1932-ben avatták kormányzó aranygyűrűs („sub auspiciis gubernatoris”) jogi doktorrá. Hosszabb bécsi tanulmányútján ismerkedett meg és alakított ki jó kapcsolatot Alfred Verdross, Stephan Verosta és Giorgio del Vecchio professzorokkal. 1937-ben mentora, Irk Albert javaslatára nyert magántanári habilitációt a „büntetőjog filozófiája” tárgyköréből. 1940-ben egyetemi nyilvános rendes tanári kinevezést kapott a pécsi egyetem jogbölcseleti tanszékére. Ekkoriban a betegeskedő Irk helyett alkalmanként a büntetőjog oktatásával is megbízták. 1946-ban egyetemi nyilvános rendes tanár lett. A „fordulat évét” követően tudományos karrierjében válaszütt elé került. Nem vállalva a jogfilozófia művelésében bekövetkező, nézeteivel összeegyeztethetetlen ideológiai elkötelezettséget, egyetlen kiútként 1950-ben Irk nyugdíjba vonulása után a megüresedett büntetőjogi tanszékre került át, melynek vezetését 1973-ig látta el. Tudományos és oktatói tevékenysége ekkortól kizárólag a büntetőjog körére korlátozódott. 1954-ben a pécsi karon elsősk között szerzett kandidátusi fokozatot büntetőjogi témájú disszertációval. 1974-ben történő nyugdíjaztatását követően visszavonultan élt. Életéről és jogbölcseleti mun-

érdeklődés mellett a jogfilozófiai tájékozódás még hangsúlyosabb volt. E fiatal jogtudósok számára a német (osztrák) jogtudomány eredményeiben való tájékozottság mellett az angol-amerikai, francia, olasz, vagy éppen skandináv irodalom egyidejű ismerete természetes volt. Egyéni kvalitásaik révén predestinálva voltak arra, hogy az elődök külföldi szakmai kapcsolatait más irányokba is tovább építve, a magyar jogbölcseleti gondolkodást – a nemzetközi jogfilozófiai trendekhez igazodva – a második világháborút követő korszak kihívásainak megfelelően formálják. Azonban a közismert közép-kelet-európai politikai történések tükrében jogfilozófusainknak másfajta kihívásokkal kellett szembenéznük. Magyarországon az 1948/49-ben bekövetkezett fordulat nem csupán a háború utáni politikai, gazdasági, kulturális föllendülést, a társadalmi modernizáció lehetőségét akadályozta meg, hanem – tisztelet a kivételnek – négy évtizedes kitérőt eredményezett a magyar jogfilozófia fejlődésében.

Losonczy pályafutása elején – kortársaihoz hasonlóan – maga is kereste a neokantianus jogbölcselet megújításának lehetséges útjait. A pályatársaktól és elődöktől meglehetősen eltérő filozófiai irányultsága – elsősorban természettudományos megalapozottságú látásmódja – originális sajátosságokkal jellemezhető.⁴ Az 1930-as évek második felétől a háborút követő „fordulat évéig” megjelenő jogbölcseleti tárgyú írásaiban formálódó, általa „realista jogfilozófia” felfogásnak nevezett jogkoncepciója ígéretes elméletalkotásnak tetszett a maga korában. Az idő rövidsége és kényszerű tudományszak-váltása nem tette lehetővé a koherens – az utókor találó értékelője szerint némileg excentrikus – jogfilozófiai rendszer kidolgozását, mégis a hazai elméleti jogi gondolkodás számottevő teljesítménye fűződik a nevéhez.⁵

A Horváth Barnával, Bibó Istvánnal és Horváth Sándor neotomista teológussal jó viszonyt ápoló Losonczy első érdemi jogbölcseleti írása – mely 1937-ben az Alfred

kásságáról lásd SZOTÁCZKY Mihály: „Az elméleti tárgyak” in CSIZMADIA Andor (szerk.): *Fejezetek a pécsi egyetem történetéből* (Pécs: [k. n.] 1980) 111–112, 114–119; VARGHA László: „A bünyügyi tudományok” in uo. 182–185; SZLOVÁK Tibor: „Losonczy István egyetemi tanár: Jogfilozófiai előadásainak vázlatok” *Magyar Jog* 1997/3. 190–192; VARGA Csaba: „Losonczy István” in LOSONCZY István: *Jogfilozófiai előadások vázlatok* (Budapest: Szent István Társulat 2002) XI–XVI; VARGA Csaba: „Losonczy István, a filozófus jogtudós” *JURA* 2002/2. 162–165; LOSONCZY Hajna: „Losonczy István professzor” *PTE Orvoskari Hírmondó* Pécs, 2002. május, 19–21; TÓTH Mihály: „Tézis-vázlatok Losonczy István munkásságáról” in GÁL István László – KÖHALMI László (szerk.): *Emlékkönyv Losonczy István professzor halálának 25. évfordulójára* (Pécs: PTE ÁJK 2005) 299–305; ÁDÁM Antal: „Losonczy István bölcselete a 19. és a 20. sz.-i filozófiák között” in ÁDÁM Antal: *Bölcselet, vallás, állami egyházjog* (Budapest – Pécs: Dialóg Campus 2007) 32–59; SZABADFALVI József: „Valóban funkcionalista-e a tiszta jogtan? – Losonczy István Kelsen-kritikája” in Cs. Kiss Lajos (szerk.): *Hans Kelsen jogtudománya. Tanulmányok Hans Kelsenről* (Budapest: Gondolat – MTA JTI – ELTE ÁJK 2007) 772–790; GAÁL István László: „Losonczy István” in KAJTÁR István (szerk.): *Pécsi jogászprofesszorok emlékezete (1923–2008). Antológia* (Pécs: PTE ÁJK 2008) 59–69; VARGA Csaba: „Legal Philosophising in mid-XXth Century Hungary (Julius Moór and István Losonczy)” *JURA* 2013/1. 110–113.

⁴ „Kora filozófiai légköréből adódott természettudományos ihletésű s módszerességű látásmódjának igényessége, nagyjából az alakléktan filozófiailag és módszertanilag is úttörő térhódításával egyidejűleg a benid fogalmi elfeltételeknek biztosított kitüntetett hely, valamint a jog összetevőinek és hatásgyakorlása mechanizmusának az egyes létrétegekkel korrelált levezetése.” VARGA (3. lj.) 163.

⁵ Vö. VARGA (3. lj.) 163.

Verdross-féle *Zeitschrift für öffentliches Recht*ben jelent meg – alapvetően tudományelméleti kérdéseket tárgyal.⁶ A huszonnyolc éves fiatal jogtudós terjedelmes német nyelvű tanulmányát az ugyanabban az évben megjelent *A mulasztás* című könyve első részeként – egy általános ismeretelméleti megalapozást követően – magyar nyelven is közzölték.⁷ A vizsgált kérdések filozófiai megalapozása kapcsán Losonczy a tudományos igazságok „fennállásának módjára” vonatkozóan Bolzano, Brentano, Cassirer, Husserl, Meinong és Rickert nevéhez fűződő válaszok mellett Pauler Ákos *Logika* című művében kifejtett nézeteit tekinti a leginkább hasznosíthatónak.⁸ Ezzel összefüggésben két, a normák létezését meghatározó, egymással versengő törvényszerűséget nevesít. Így szól a „normatív”, illetve a „logikai törvényszerűségről”, melyek a norma tartalmi meghatározásáért felelősek, vagy miként fogalmaz, a norma tekintetben „e két konkuráló törvényszerűség erőviszonyának eredője”. A két törvényszerűség közötti leglényegesebb különbséget abban látja, hogy:

„míg a logikai törvényszerűség tagjainak, a tudományos tételeknek, csupán léte fakad az őket alkotó ember akaratából, és azok érvénye és helyessége a tárgyi világ tényleges relációira való hivatkozásban áll, addig a normatív törvényszerűség tagjainak, a normáknak nemcsak léte, hanem normatív érvénye és helyessége is az őket alkotó lény akaratából fakad.”⁹

Mindenfajta normatív tevékenység alapja a konkrét normával szemben apriori tényezőként szereplő tudatos, értékelő állásfoglalás, szemben a kelsen-i „dogmák” híveinek magyarázatával, akik szerint annak lényege kizárólag a normativitásban van. A konkrét normatív ítéletek apriori alapjául szolgáló alapértékek meghatározása tehát döntés, vagy miként fogalmaz „akaratos állásfoglalás” eredménye.

A filozófiai megalapozást követően Pauler tudomány-fogalmából kiindulva foglalkozik a jog tudományának „lehetőségével”, vagyis azzal, hogy a jogra vonatkozóan miként tudunk igazolható „ismeret-eredményeket” (tételeket) megállapítani. Losonczy kiindulópontja szerint a jogtudományi megismerés alapvetően különbözik a természettudományostól:

„Míg ugyanis a természet jelenségei és folyamatai a kauzalitás eredményei, [...] úgy létükben, mint alkatukban szükségszerűek, a jogjelenségek és jogrendek úgy létező-

⁶ LOSONCZY István: „Über die Möglichkeit und den Wissenschaftscharakter der Rechtswissenschaft” *Zeitschrift für öffentliches Recht* 1937/2. 145–194. Reprint kiadás: István LOSONCZY: *Abriss eines realistischen rechtsphilosophischen Systems* [Anhang] [Herausgegeben mit Bio- und Bibliographie und Namenregister versehen von Csaba VARGA] (Budapest: Szent István Társulat 2002) 93–142.

⁷ Vö. LOSONCZY István: *A mulasztás I. A mulasztási bűncselekmények okozatossága* (Pécs: Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda R.-T. 1937) (Különös tekintettel a mű „Jogtudományi alapvetés” című első részére: 5–80.) Német nyelvű tanulmányának szövegű, magyar nyelvű változatát lásd *uo.* 42–80.

⁸ PAULER Ákos: *Logika. Az igazság elméletének alapvonalai* (Budapest: Eggenberger-féle Könyvkereskedés 1925).

⁹ LOSONCZY (7. l.) 29.

süket, mint speciális kialakításukat tekintve teleologikusan irányított emberi tevékenység eredményei, s mint ilyenek nélkülözik a törvényszerűségeket és szükség-szerűségeket.”¹⁰

A jogi „tapasztalás” megkülönböztető ismérve, hogy a jog valójában nem más, mint „tudattartalom”, vagy másként értelmi, logikai jelenség.¹¹ A jogtétel álláspontja szerint három (ontológiai, logikai és normatív) törvényszerűség metszéspontjában keletkezik, melynek alkotóelemei a szociális életviszonyok, a logikai tevékenység és a normatív erő.¹² Ha felismerjük a jognak ezt az „összetett természetét”, akkor így juthatunk el a jog szilárd „alapjainak” a megismeréséhez. Lényegében itt – a jog logikai vonatkozásának vizsgálatakor – említi meg először az Otto Weninger fiatalon elhunyt osztrák filozófustól átvett „benid” állapotú értelmi jelenséget, mely alatt „nem tudatosult gondolattartalmakat” értett.¹³ Ilyen benid jellegű fogalmi-logikai elemeket vizsgál a jogfilozófia, melynek legfőbb feladata Losonczy szerint: „a jog logikai vonatkozású elemeinek a földerítése alapján a jogfogalomnak, és azután e fogalom elemeinek meghatározása és teljes tartalmi kifejtése.”¹⁴ Ez a feladat benid alakban minden ember értelmében ott szunnyadó fogalomnak a tapasztalataink figyelembevételével történő meghatározásában áll.

Tanulmányában – a korabeli neokantiánus jogfilozófia egyik központi kérdését körbejárva – bő terjedelemben foglalkozik a jogtudományi módszertan problémájával. Ennek során tesz említést a „kelsenizmus”, vagy más néven „formál-normatív iskola” (a magyar nyelvű verzióban „bécsi jogfilozófiai iskola”, a németben „*Kelsen-Schule*”) néven emlegetett, a korszak megkerülhetetlen irányzatáról, melyre jellemző a módszertani kérdések tudatos előtérbe helyezése. Mindezt a kelsenizmus javára irandó jellemzőnek nevezi. A fiatal szerző, miként hazai kortársai, kritikus hangnemben mond véleményt a Kelsen és hívei által követett alapelvekről, akik – mint írja – előszeretettel mondják ki mindazokra a „nagy anatómát”, a „módszersynkretizmus” vádját, akik a jogban nem csupán normatív jelenséget látnak. A módszersynkretizmus a jogfilozófiai irodalomban Losonczy szerint az egyoldalú, formál-normatív álláspont védelmére szolgál, mely három „dogma” elfogadásából áll:

„Az első az, hogy a jog lényege csak formál-normatív vonatkozásában áll. A második, hogy az ismerettárgyat a módszer alkotja, tehát a jogot, mint ismerettárgyat

¹⁰ LOSONCZY (7. lj.) 45–46.

¹¹ „[A] jog, mint tapasztalati anyag, nem egyszerűen tükröződik az ember tudatában, hanem magát a tapasztalati anyagot, a jogot is az ember hozza létre, s [...] létét és különösségét az ember értelmi, logikai tevékenységének köszönheti.” LOSONCZY (7. lj.) 47.

¹² „A jog alkatelemei tehát, fontosságuk sorrendjében a következők: a szocialitás (a jog vonatkozása az emberi viszonyokra); a logicitás (tételeinek értelmessége, és logikai eredete); a normativitás (kifejezett, vagy rejtett normatív forma).” LOSONCZY (7. lj.) 48.

¹³ Vö. LOSONCZY 1937 (6. lj.) 168; LOSONCZY (7. lj.) 56. A hivatkozott mű: OTTO WENINGER: *Geschlecht und Charakter. Eine prinzipielle Untersuchung* (Wien – Leipzig: Wilhelm Braumüller 1903); Magyar nyelven: *Nem és jellem – Elvi tanulmány* [ford. GÁBOR ANDOR] (Budapest: Dick Manó 1913).

¹⁴ LOSONCZY (7. lj.) 57–58.

lényegének megfelelően csak a formál-normatív módszer alkothatja. A harmadik, hogy csak két tárgykör, és ennek megfelelően két törvényszerűség létezik az emberi megismerés számára: a normatív és az explikatív.¹⁵

Aki ebben a három dogmában hisz, vagy azok érvényét elfogadja – foglalja össze a kelsenizmus lényegét –, az nem követhet el módszerszinkretizmust, vagyis a módszertisztaság elve alapján áll.

Losonczy ennek kapcsán saját jogkonceptiója vázlatos kifejtésébe is belefog. Kiindulópontja szerint a jog olyan logikai, explikatív és normatív – és itt a sorrend is fontos – elemekből álló jelenség, amely a „tétéles joganyag tapasztalásából kiinduló jogtudományos vizsgálódás szempontjából evidens belátás”. Véleménye szerint Kelsen maga is kénytelen alkalmanként azt „beismerni”, hogy „a normatív forma és az explikatív tartalom közötti feszülésnek a tartalom szab határt a jogtételben”, tehát a jog lényegét már ő sem képes a formális, normatív vonatkozások kizárólagosságában meghatározni.¹⁶ Ugyancsak a kelsenizmus „csődjének” tekinti az „aktívizmussal” vádolt – a szubjektivizmus hibájába eső – tárgykonstituáló módszer alkalmazását, mivel a módszer csak a tudomány tételeit, megállapításait, nem pedig magát az ismerettárgyat alkotja.¹⁷ A Kelsen által alkalmazott kizárólagos normatív módszer értelemszerűen csak normatív jellegű tárgy konstituálására alkalmas. Ezért nem tekinthetők a kelsenizmus révén szerzett következtetések objektívnek, hiszen a jog csupán egyik jellegzetességére, nem pedig az ismerettárgy sajátosságaihoz igazodó módszer megválasztására és alkalmazására koncentrálnak. Kelsen ezt illetően – miként Losonczy is megállapítja – a neokantiánizmus marburgi irányzatának, elsősorban Hermann Cohen álláspontját osztja. Végül a harmadik kelsenizmus dogmával kapcsolatosan – mely szerint az emberi megismerés tárgyai csak normatív vagy explikatív törvényszerűségeknek alárendelt jelenségek lehetnek – megjegyzi, hogy az sem igazolható feltevés, hiszen nem vesz tudomást a jog azon vonatkozásairól, melyek a „logikai törvényszerűségek” érvényesülésének következményeiként ismerhetők fel.

Losonczy elutasítva a kelsenizmus dogmáit, illetve a módszerszinkretizmus vádját, a jogot alkotó törvényszerűségek felismerésére alapozott „összetett-”, vagy másként „szintétikus módszer” alkalmazása mellett tör lándzsát, mely a vizsgált ismerettárgy sajátosságaihoz idomul:

„nem [...] lehet [...] velünk szemben a szinkretizmus vádja hatályos, mert az csak azok ellen irányul, akik a két törvényszerűség steril különállásában hisznek. Ezzel szemben mi annak a felfogásnak az alapján állunk, amely szerint a jog nem is két, hanem három törvényszerűség összeműködésének eredménye; az ismerettárgyat nem a módszer, és nem az azt alkalmazandó tudós alkotja, hanem a módszert alkot-

¹⁵ LOSONCZY (7. l.) 70.

¹⁶ Vö. HANS KELSEN: *Die philosophischen Grundlagen der Naturrechtslehre und des Rechtspositivismus* (Charlottenburg: Dan-Verlag 1928) 65.

¹⁷ „Az igazolható, és helyes tudományos tevékenység az ismerettárgy különösségének alapulvételében, tapasztalásában, nem pedig önkényes megalkotásában áll.” LOSONCZY (7. l.) 71.

ja az ismerettárgy, azaz a módszer alkotandó meg az ismerettárgy különös alkatában rejlő indítékoknak megfelelően, hogy ezáltal az ismerettárgyat teljes lényegében legyünk képesek rá vonatkozó ítéleteinkben megragadni [...] Az általunk követett összetett módszer nem alkotja az ismerettárgyat, hanem csupán alapul veszi azt teljes objektivitásában. Ennek megfelelően tehát a jog synkret volta sem a kutató részéről elkövetett módszersynkretizmus eredménye, hanem eredménye a jogot alkotó törvényszerűségek különösségének.”¹⁸

E téren megítélése szerint már születtek letisztult „szintétikus” módszertani felfogások, melyek közül külön kiemeli Horváth Barna, Irk Albert, Erik Kaufmann, Moór Gyula, Wilhelm Sauer és Alfred Verdross elméletét.

Négy évvel később Losonczy már mint egyetemi magántanár jelentette meg *A funkcionális fogalomalkotás lehetősége a jogtudományban* című könyvét, melyben annak vizsgálatára vállalkozott, hogy vajon építhetők-e funkcionalisztikus alapokra jogtudományi fogalmak.¹⁹ E művében olvashatjuk a kelsen-i teóriával kapcsolatos legterjedelmesebb észrevételeit és kritikáját, mely egyben alkalmat teremt számára saját elméleti alapvetése kiindulópontjainak a további tisztázására.²⁰ Valójában a könyv egyharmada foglalkozik Kelsen tiszta jogtanával, illetve annak funkcionális jellegével. Losonczy kiindulópontja a matematika és az egzakt természettudományok fogalomképzésére Ernst Cassirer – a marburgi neokantiánus filozófiai iskola kiemelkedő alakja – által kidolgozott funkcionális eljárás és szemléletmód rekonstruálása,²¹ mely a társadalomtudományokban, így a jogtudományi gondolkodásban is igen népszerű volt az elmúlt századfordulót követően.²² E helyen előzetesen megfogalmazza oppozicionális kiindulópontját, mely szerint a szellemtudományok esetében csak „relációfogalmak” képzésére van remény, a logikai úton levezethető funkcionális fogalmak megalkotására azonban nincs mód, csupán ott, ahol a megismerés módszere – miként a matematikában – „tárgyképző erejű”.

Véleménye szerint a kortárs jogfilozófiai gondolkodók közül sokan sikerrel mutatták ki a Kelsen-féle jogtan alapjaiban elhibázott jellegét, önellentmondásainak sokaságát. E helyütt Kelsen *Tiszta jogtan*ának a funkcionalizmus szempontjából releváns részei kerülnek szándékoltan bemutatásra. Losonczy elsőként a kelsen-i elmélet tudományos programjával foglalkozik, mely a jogtudományt „igazi” tudománnyá, szellemtudománnyá kívánta tenni, megtisztítva a jogelméletet minden ideológiai, természettudományos és természetjogi elemtől. A jogtudomány, a

¹⁸ LOSONCZY (7. l.) 72–73.

¹⁹ LOSONCZY István: *A funkcionális fogalomalkotás lehetősége a jogtudományban* (Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda 1941).

²⁰ Losonczy Kelsen-kritikájáról lásd bővebben SZABADFALVI (3. l.) 772–790.

²¹ Vö. Ernst CASSIRER: *Substanzbegriff und Funktionsbegriff* (Berlin: Bruno Cassirer 1910).

²² „A funkcionális fogalomalkotás e nagy népszerűségét elsősorban arra az általános hiedelemre kell visszavezetnünk, amely szerint a funkcionális fogalomalkotási mód egyúttal garantálja az így alkotott fogalom exaktságát is. Csak természetes, hogy ez után az exakt fogalomalkotási mód után legnagyobb heveséssel a nem exakt tudományok, különösen az úgynevezett szellemtudományok törekedtek, hogy ismereteredményeik tudományos értékét ezen az úton biztosítsák.” LOSONCZY (19. l.) 16.

jogelmélet csak így töltheti be a Kelsen által megálmodott feladatát, a jog objektív megismerését, a jog „struktúra-analízisét”. Másodikként a kelsen-i jogi „alaptan” ismeretelméleti és módszertani kérdéseit mutatja be, ahol a rekonstrukción kívül már érdemi kritikai vélemény megalkotásával is találkozunk. Itt lényegében megismétli a négy évvel korábban már megfogalmazott tézisek közül az explikatív és normatív módszerek megkülönböztetéséről, a módszertisztaság követelményéről, a jogi normáról mint hipotetikus ítéletről, a beszámításról mint a jog sajátos törvényszerűségéről, valamint a jog fogalmának *genus proximum*áról, illetve *differentia specificaj*áról mondottakat, majd a jog mint ismerettárgy kelsen-i egyoldalúságát hangsúlyozza.²³ A kelsen-i elmélet harmadik elemeként a jog „dualisztikus” felfogását (például objektív/tárgyi – szubjektív/alanyi jog, közjog – magánjog, jog – állam stb.) elutasító szemléletet említi, mely a hagyományos jogpozitivizmust is jellemzi. A tiszta jogtan egy alapelvet követ, amely szerint: „csak az a jog, ami pozitív, tárgyi jog alakjában jelenik meg, vagy arra maradéktalanul visszavezethető, s mindaz, ami ennek folytán a tárgyi jogból kimarad: »metajogi« elem.”²⁴ Így az ember, mint természeti tárgy, maradéktalanul feloldódik a tárgyi jogrend által megkonstruált jogok és kötelességek normaösszefüggéseiben. Ugyancsak ezt a felfogást szolgálja Losonczy szerint a Merkl-féle „lépcsőelmélet” felhasználásával az „alapnormára” (*Grundnorm*) fölépített tárgyi jog rendszere. Nézete szerint a kelsen-i jogtan az alapnormával nem mint a pozitív jogrend valóságos „öforrásával”, hanem inkább a tapasztalati joganyagnak, mint normarendszernek a hipotetikus alapjával, másképpen fogalmazva, joglogikai előzményével operál. Az alapnorma így nem más, mint a pozitív jogrend megragadásának nélkülözhetetlen eszköze, a „pozitívjogi megismerés transzcendentállogikai előfeltétele”, melyből transzcendentállogikai úton származtatható a jogrend lépcsőszerű rétegződése. „Ilyen szempontból tekintve – mondja Losonczy – minden jogjelenség szerves összefüggésbe kerül az egész jogrendszerrel, s ezáltal lehetővé válik a jogrendszernek, mint szerves egésznek dinamikus funkcionális szemlélete.”²⁵ Az „ősnorma-elméletnek” is nevezett joglépcsőelmélet képezi Losonczy szerint a kelsen-i jogfelfogás leginkább funkcionális jellegű elemét. Erre egyébként Horváth Barna is jó másfél évtizeddel korábban már fölhívta a figyelmet.²⁶ A szerző szerint:

„[a kelsen-i] elméletnek ebben a vonatkozásában ha nem is a kölcsönös függésnek, de legalább is a sorképzés elvének a normatív-logikai síkon megvalósulását értékelhetjük. A jogjelenségeknek az ősnormából kiinduló és a végrehajtási cselekményekben végződő sorát ugyanis egy meghatározott törvényszerűség betartásával kifejtett függvénysornak lehet tekinteni. E sor bármely tagját ugyanazzal a norma-

²³ „A normatív és explikatív tárgykör merev szétválasztásának a jogtan tisztasága érdekében az az egyik következménye, hogy a tényleges életviszonyok és a jogrend kölcsönhatását a tiszta jogtan nem tárgyalhatja, minthogy a normatív módszer erre semmiképpen nem alkalmas.” LOSONCZY (19. l.) 59.

²⁴ LOSONCZY (19. l.) 59.

²⁵ LOSONCZY (19. l.) 61.

²⁶ HORVÁTH BARNÁ: „A társadalom és állam funkcionális szemlélete” *Társadalomtudomány* 1926/1. 7–8.

tív-logikai művelettel nyerhetjük az előző tagból, mert mindegyik tagból a közvetlen utána, illetőleg előtte álló taghoz ugyanaz a normatív törvényszerűség: a Sollen, illetőleg a beszámítás vezet.”

Majd egy matematikai hasonlattal él, amikor a kelsen-i jogszemlélet funkcionális jellegét egy egyenlethez hasonló jelenségeként írja le. E szerint, ha a „jogjelenségek függvénytársozatát egy egyenlet jobboldalaként fogjuk fel, s az egyenlet baloldalára az államot tesszük, amely tudvalevően egyenlő az objektív jogrenddel”, akkor bizonyítottan tűnik e szemlélet funkcionális jellege.²⁷ A tiszta jogtan „egységes szemléletének” teljességét tehát az állam relativizált felfogása is jól kiegészíti. Losonczy szerint a Kelsen által következetesen érvényesített formalizmus az alkalmazott módszer jellegében, az ismerettárgy szemléletében és a fogalomképzés módjában egyaránt megmutatkozik, s ez teszi az elméletet funkcionális jellegűvé.

De, hogy csupán „állítólagos” funkcionális vonásokról van szó, azt a továbbiakban több pontba foglalva tárgyalja Losonczy. Így többek között – utalva a már korábban kifejtettekre – a kanti, újkanti transzcendentális módszerről megállapítja, hogy az nem tartozik a funkcionális fogalomalkotás lényegéhez, s ezen az alapon a kelsen-i elmélet nem tekinthető funkcionálisnak. További téves feltevésnek nevezi Kelsen azon meggyőződését, mely szerint a jog lényege a Sollen, és ezen keresztül megismerhetjük a jog lényegét. A „kellés” kétségkívül fontos része a jog jelenségének, de a tapasztalat szerint – érvel Losonczy – nem szükségszerű eleme a jognak és pláne nem meríti ki a „jogjelenség” lényegét, majd megállapítja:

„A Sollen, a norma-forma, a hipotetikus ítélet-alak tehát a legtöbb esetben nem a pozitív jogrend alkateleme, hanem annak normatív-logikai, a priori alapformája. Ebből szükségszerűen következik, hogy Kelsen nem a pozitív joggal, nem annak valóságos megjelenési formájával foglalkozik, és nem a pozitív jogtételre vonatkozóan tesz megállapításokat, amikor a pozitív jogtétel lényegét a Sollenben látja, vagy a hipotetikus ítélet-alakban jelöli meg, hanem e megállapításainak tárgya a pozitív jogrendből normatív-logikai reduktív eljárás útján nyert természetjog. Mert mi másnak volna nevezhető ez a pozitív jogrendben aránylag ritkán fellelhető, reduktív logikai eljárás útján nyert ideális norma-forma, amely, mint ilyen, változatlanul érvényes, ideális alakja minden, tartalmilag még oly változó pozitív jogtételnek: mint normatív-logikai természetjognak.”²⁸

²⁷ LOSONCZY (19. lj.) 81.

²⁸ LOSONCZY (19. lj.) 65. Később ezt a szemléletmódot „formális-szubsztanciális természetjogtannak”, vagy más helyütt „szubsztanciális jellegű formális/formál-normatív természetjogtannak” nevezi. Vö. LOSONCZY (7. lj.) 79–84; LOSONCZY: *Jogfilozófiai előadások* (3. lj.) 187; LOSONCZY István: „Egy realista jogfilozófia alapvonalai” in Losonczy István: *Jogfilozófiai előadások* (3. lj.) 266; LOSONCZY 2002 (6. lj.) 67; A „logikai természetjogra” utalással egyébként már az *Über die Möglichkeit und den Wissenschaftscharakter der Rechtswissenschaft* című tanulmányában is találkozunk (173–174.), de e helyütt egy lj.-ben a szerző megnevezi forrásaként Horváth Barna: *Rechtsoziologie* (Berlin – Grunewald: Verlag für Staatswissenschaften und Geschichte 1934) című művét. Azonban jó tudni, hogy a hazai jogirodalomban Horváth ezt a megfogalmazást már hat évvel korábban, 1928-ban – Moór Gyula egy német nyelven megjelent tanulmányára hivatkozással (Vö. Moór

Ekképpen Kelsen nem érheti el célját („*Die Reine Rechtslehre ist eine Theorie des Positiven Rechts.*”), és maga is – a funkcionális helyett – szubsztanciális színezetűvé válik: „Kelsen jogtudományos megállapításainak kiindulópontja az ideális norma-forma, ez a változatlan, formális lényegét a pozitív jogtételek minden tartalmi és alaki változásaival szemben mereven őrző, tehát tipikusan szubsztanciális jelle-gű jogi alapkategória.”²⁹ Elmélete ezért nem alkalmas – kritikusa szerint – a pozitív jog megragadására, holott azt a pozitív jog teóriájának szánta.

A kritikai észrevételek sorában részletesen szól a Kelsen-féle „alapnorma-tan” megalkotásának indítékairól. Szerinte Kelsent itt nem a funkcionális jogszemlélet-re törekvés vezette, hanem e mögött egy sokkal mélyebben gyökerező ok húzódik meg. Ez az ok pedig nem más, mint a formalizmus olyan mérvű túlfeszítése, amelyet a normatív szemlélet sem „bír” már el, mert – miként a már többször hivatkozott Horváth Barna is mondja³⁰ – bizonyos tartalmi elemet a normatív szemlélet „extrém” alakjai sem nélkülözhetnek.³¹ Losonczy szerint egyébként maga Kelsen is tesz erre utalást a *Reine Rechtslehre* című művében.³² Vagyis itt érhető tetten a normatív alapelven nyugvó, logikailag zárt rendszernek képzelt struktúrában a tényekre, azaz a társadalmi valóságra, mint jogalkotó akaratra való utalás. Losonczy szerint a kelseni kísérlet inkább nevezhető a „jogi formák tanának”, mely csupán csak egy része a jog elméletének. Ha ezzel a szigorú megszorítással és egy kis jóakarattal tekintünk a tiszta jogtanra, akkor még egyes vonatkozásait akár funkcionális jellegűnek is tekinthetnénk, „de ezt a jelleget is csak akkor kapják meg a formál-normatív sorok, ha megfelelő tartalmi elemekkel együtt szemléljük, vagy egy fogalomban egyesítjük.”³³ Az „együtt szemlélésre” utalásnál Losonczy nem felejt el a Horváth szinoptikus elméletére való hivatkozást.

Végső konklúzióként megállapítja, hogy a marburgi iskola funkcionalizmusa csupán eszköz a jog sajátos törvényszerűségeinek „homályos spekulációktól terhes” szubjektív értelmezésére: „Ennek a módszertani elvnek az alapulvétele teszi Kelsen

Gyula: „Das Logische im Rech” *Internationale Zeitschrift für Theorie des Rechts* 1928/3. 157–203.) – használta. (Vö. HORVÁTH Barna: „Természetjog és pozitívizmus” *Társadalomtudomány* 1928/3–4. 228–234.)

²⁹ LOSONCZY (19. l.) 65.

³⁰ Vö. HORVÁTH (28. l.) 32.

³¹ „Nem vihető ugyanis következetesen keresztül az az egyébként helyesnek látszó, és Kelsen által oly elszántan hangoztatott normatív alapelv, amely szerint a normának csak egy másik normában, a Sollennek csak egy másik Sollenben lehet az érvényességi alapja. Ennek a normatív alapelvnek a következetes keresztülvitelét egy logikai alapelv általános érvénye akadályozza meg: a regressus in infinitum lehetetlenségének elve. Akárhány, egyre magasabb jogi normára vezetjük vissza azt, hogy valamit miért *kell* megtenni, ezt a normatív alaperesést végül is le kell zárunk. A lezárás pedig – a norma alaptermészetéből kifolyóan – nem történhetik meg másként, mint *egy akaratra*, tehát tényre, tartalmi jelenségre hivatkozással, amely végül is megadja az okát annak, hogy valamit miért *kell*, vagy *tilos* tenni, vagy mulasztani.” LOSONCZY (19. l.) 85–86.

³² Az alaponormára vonatkozóan a következőket mondja: „Abból az alapfeltevésekből indul ki egy alkotmányon nyugvó jogrend mindennemű megismerése, hogy az, amit a történetileg első alkotmányt kibocsátó szerv a maga akarataként nyilvánított, normaként érvényes.” HANS KELSEN: *Reine Rechtslehre* (Leipzig – Wien: Deuticke Verlag 1934) 65; Magyarul: HANS KELSEN: *Tiszta jogtan* [ford. BIBÓ István] (Budapest: ELTE Bibó István Szakkollégium 1988) 36–37.

³³ LOSONCZY (19. l.) 90.

számára lehetővé a jog lényegét jelentő tartalmi elemek eltávolítását, s ezáltal egy olyan jogi ismerettárgy megalkotását, amely bár alig emlékeztet a jogra, de Kelsen tudományos céljainak annál jobban megfelel.”³⁴ Van azonban – Losonczy szerint – a kelsen funkcionális elméletnek egy sokkal kényesebb gyakorlati vonatkozása is, mivel szélsőséges formalisztikus jellege okán jogként legitimálhat bármilyen tartalmú jogrendet. Losonczy úgy véli, hogy Kelsen és követői nem csodálkozhatnak azon az alkalmanként indulatos ellenkezésem, melyet éppen ők gerjesztettek azáltal, hogy egyfelől követelték a politikamentes jogtudományt, másfelől azonban egy – közelebbről meg nem jelölt – „bizonyos társadalmi és politikai eszmeáramlat” jogalkotási törekvéseinek elméleti kiszolgálására „feltűnően” alkalmas elméletet alkottak. Losonczy szerencsére túl lép az ez idő tájt sokak által hangoztatott ideológiai érvelésen és maga is azok közé sorakozik fel, akik érdemi kritikái ellenérvek kifejtésére koncentrálnak.

A kelsen kritika mellett a már korábbi tanulmányában megkezdett saját jogkonceptió további részletezését a mű utolsó fejezetében olvashatjuk, megalapozva ezzel egy önálló jogelméleti rendszer körvonalait.³⁵ Így itt fejt ki azt a tézist, mely szerint a jog „egységnyi alkateleme” a jogszabály, ami a jog jellemző sajátosságait már magában foglalja. Ezekből az egységnyi jogelemekből áll össze a jogrend, amely nem más, mint: „explikatív, logikai és normatív elemekből konstruált, jogszabályokba tömörülő ítéletek összessége.”³⁶ Elméleti alapvetésének különösen originális része a „jogi érvényről” szóló gondolat. Losonczy a jogi érvényen a korabeli közkeletű megfogalmazásoktól eltérően nem a normatív fennállást, hanem a normatív, explikatív és logikai elemek „metszéspontjában” megszülető jelenséget érti.³⁷ Ezek az együtttható tényezők nélkülözhetetlen elemei az érvénynek, mellyel a jog „realitásának” összefüggéseire hívja föl a figyelmet. Mindezzel szembehelyezkedik a valóság és érték éles ellentétét valló felfogásokkal. Egyébként ugyanerre utal az a kijelentése is, mely érvény és megvalósulás korrelativitását emeli ki, állást foglalva a neokantiánus jogfilozófia klasszikus kérdésében.³⁸

Vizsgálódásainak konklúziójaként megállapítja, hogy a jog, mint ismerettárgy nem ragadható meg funkcionális fogalmakon keresztül. A jogrend és a jogi törvényszerűség sajátossága tehát az explikatív, logikai és normatív elemek összetettségében ragadható meg. Ebből nyilvánvalóan következik, hogy a tárgynak e sajátossága csak egy ennek megfelelő „összetett jogtudományos módszerrel” ismerhető meg:

³⁴ LOSONCZY (19. l.) 131.

³⁵ Erre a megállapításra jut Losonczy egykori recenzense, Bibó István. Vö. BIBÓ István: „Losonczy István: A funkcionális fogalomalkotás lehetősége a jogtudományban” *Szellem és Élet* 1942/3. 174.

³⁶ LOSONCZY (19. l.) 99.

³⁷ LOSONCZY (19. l.) 101.

³⁸ Érdemes itt utalni ismét Bibó István ennek kapcsán megfogalmazott véleményére: „Talán nem hiú várakozás [...] ha szerzőtől reméljük, hogy ugyanazzal az energiával, amellyel a funkcionális kérdésének nekivágott, megkísérli majd ezen a nyomon egyáltalán mint jogelméleti problémafelvetést felszámolni a valóság és érték, a Sein és a Sollen áthidalhatatlan ellentétének a dogmáját is, mely immár közel félévszázada a jogelmélet középponti kérdéseként szerepel.” BIBÓ (35. l.) 174.

„A jog tehát nem funkcionális, hanem összetett fogalmak alkotását teszi lehetővé, s a jog módszere is ennek megfelelően nem funkcionális, hanem összetett módszer. Az összetett módszer lényege abban jelölhető meg, hogy az egyformán alkalmas mind az explikatív, logikai és normatív joglelemek természetének egyediségükben való megragadására, mind pedig az ezek összeműködéséből előálló összetett jogjelenség megismerésére szolgáló összetett természetű fogalmak alkotására.”³⁹

A jog, mint ismerettárgy megismerésének tehát nem a funkcionális, hanem az összetett módszer felel meg. Az „összetett”, vagy miként korábbi művében nevezte, a „szintetikus” módszertani felfogás hazai „úttörői” között Losonczy ugyanazokat a hazai és külföldi szerzőket említi meg, mint korábbi írásában.

Jogbölcséleti felfogásának átfogó kifejtésével az 1948-ban napvilágot látott *Jogfilozófiai előadások vázlata* címen megjelent egyetemi jegyzetében találkozhatunk.⁴⁰ Az általa előadott „Jogfilozófia” nevű kötelező stúdium tananyaga lényegében 1940-től formálódott egészen a 1948/49-es tanévig, amikor is kényszerűen föl kellett hagynia a mindaddig elsődlegesnek tekinthető diszciplína oktatásával. Jogfilozófiai vázlatának summázatát Verdross kérésére később német nyelven is meg akarta jelentetni.⁴¹ A bekövetkezett politikai változások az elkészült kézirat megjelentetését hosszú évtizedekig ellehetetlenítették.

Losonczy legterjedelmesebb jogbölcséleti műve jelentős mértékben, alkalmanként szövegszerű átvételek formájában támaszkodott az időközben publikált írásaiban már kifejtett elméleti tételeire. Így a jegyzet első része lényegében megismétli – némileg bővített formában – a korábban megjelent műveiben olvasható tudományelméleti, valamint ismeretelméleti fejtegetéseit, tekintettel a joghallgatóság információ-befogadásának didaktikus igényeire. A mű második része a jogfilozófia fejlődéstörténetének legjelesebb alakjait mutatja be. A harmadik rész a jogfilozófiai vizsgálatára vállalkozik, melynek utolsó fejezetében – lényegében összefoglalva az addig részletezett gondolatait – a jog fogalmi definiálását végzi el. Követve a bevált neokantiánus módszertant, e helyütt a jog leglényegesebb, megkülönböztető jegyeit (*differentia specifica*) veszi számba. A jog első lényegi vonásaként – amit egyúttal a jogfogalom genus proximumának tekint – emeli ki, hogy a jog „szabályok rendszere”. Második sajátosságként megjegyzi, hogy a jogrend „a közösségi életviszonyoknak a törvényhozó által meghatározott rendje”, mely a közösség tagjainak külső magatartását írja elő. Harmadik jellegzetességként említi, hogy a jogrend a „közösség életviszonyait egyértelműen rendezi”. Negyedikként utal arra, hogy a jogrend „megvalósulása érdekében megalkotói és fenntartói kény-

³⁹ LOSONCZY (19. lj.) 126–127.

⁴⁰ LOSONCZY István: *Jogfilozófiai előadásainak vázlata* [Kiadja: Dr. Sándor Imre] (Pécs: [k. n.] 1948). Nyomatásban megjelent: LOSONCZY István: „Jogbölcséleti előadások vázlata [1948]” in LOSONCZY: *Jogfilozófiai előadások* (3. lj.) 1–234; A mű előzményeként kell megemlíteni: LOSONCZY István: *Jogbölcséleti jegyzet* (Pécs: [k. n.] 1942).

⁴¹ LOSONCZY István: *Abrifß eines realistischen rechtsphilosophischen Systems/Egy realista jogfilozófia alapvonalai* [gépirat] 1948. Nyomatásban megjelent: LOSONCZY 2002 (6. lj.) 15–92; A magyar kézírásos alapszöveg rekonstruált változata nyomatásban megjelent: LOSONCZY *Jogfilozófiai előadások* (3. lj.) 233–280.

szert alkalmazhatnak”. Ötödikként szól a jogrend abbéli vonásáról, hogy „a hatáskörébe vont magatartásokat minden más eredetű rendezést kizáró módon szabályozza”. És végül az utolsó, hatodik ismérvként említi, hogy a jogrend kialakítója és érvényének fenntartója maga a közösség, illetve a közösségi hatalom hordozói.⁴² Mindezek alapján saját jogfogalmát a következőképpen határozza meg:

„A jog a közösség, illetőleg a legnagyobb közösségi hatalom hordozói vagy ez utóbbiak megbízottai által alkotott szabályok olyan rendszere, amely a közösség életviszonyaitól minden más eredetű szabályozást megelőzve egyértelműen rendelkezik, s a legnagyobb közösségi hatalom hordozói, ez utóbbiak megbízottai részére hatalmat biztosít ahhoz, hogy megvalósulása érdekében kényszerrel alkalmazzanak.”⁴³

Műve negyedik, záró részében a jog értékelméleti vonatkozásaival foglalkozik.⁴⁴ A neokantiánus jogfilozófia egyik központi kérdését jelentő axiológiai vizsgálódások Losonczyt is nézetei vázlatos összefoglalására sarkallják. A jogot az értékek azon csoportjába sorolja, amelyeknek nemcsak „értékmozzanata”, hanem „érték-hordozója” is pszichikai fennállású. A „jogérték” – véleménye szerint – az emberi értékelés eredménye, és mint ilyen az erkölcs „értékbirodalmába” tartozik. A jogértékek összetett természetűek, hiszen ontológiai, logikai és normatív értékek, mint értékelemek „összeszövődéséből” állnak, és teljessé akkor válnak, ha a közösségi életviszonyokban az óhajtott rend jogrend formájában megvalósul. Losonczy a jog értékeszméit górcső alá véve megállapítja, hogy azok a jog alkatát és törvényszerűségeit is meghatározzák. A jog azáltal válik egyre értékesebbé, hogy szabályai mind jobban megfelelnek a létfenntartás, az igazságosság, az erkölcsi helyesség és a rend értékeszméinek. Az utóbbi értékeszme kapcsán megállapítja: „A rend a jognak nemcsak értékeszméje, hanem fogalmi alkateleme, sőt *genus proximuma* [...] A rend tehát olyan értékeszméje a jognak, amelynek érvényesülése a jog alkatában és törvényszerűségében a jog lényegéből, fogalmából szükségszerűen következik.”⁴⁵ Ugyanakkor a jogrend helyességének szükségszerű következményeként, „*quasi*” ötödikként említi meg a szabadság értékeszméjét, ami az egyénnek, illetve a közösségnek az az állapota, amelyben az „alkatukból folyó működésmódot mutatgatják, s rajtuk kívül álló tényezők nem determinálják” azt. A szabadság Losonczy megfogalmazása szerint elsősorban még sem értékeszme, hanem a jog helyességének következményeképpen a „község alkatának működésmódját jellemző legfontosabb ismérv”. Mindezek figyelembevételével azt a jogrendet kell helyesnek, illetve értékesnek tekinteni, mely alkotó módon teremti meg a jogi szabályozás útján a közösség szabadságát úgy, hogy: „az egyedek szabadságát megfelelően korlátozzák, azaz rátaolálnak a szélsőséges univerzalizmus és a túlzó individualizmus között vezető helyes középútra: a mérsékelt univerzalizmusra.”⁴⁶

⁴² LOSONCZY: *Jogfilozófiai előadások* (3. lj.) 219–220.

⁴³ LOSONCZY: *Jogfilozófiai előadások* (3. lj.) 221.

⁴⁴ Vö. LOSONCZY: *Jogfilozófiai előadások* (3. lj.) 222–234.

⁴⁵ LOSONCZY: *Jogfilozófiai előadások* (3. lj.) 232.

⁴⁶ LOSONCZY: *Jogfilozófiai előadások* (3. lj.) 234.

Losonczy az 1940-es évek elején a „kelsenizmust fojtogató tudományos csendnek” az okát a Kelsen által is érzékelt fordulatban látja. A korszellem fordulata „az emberi szellemnek a túlfeszített, racionalisztikussá merevült kanti transzcendentizmustól a józanabb alapon elinduló aristotelesi immanentizmus felé hajlásában jelölhető meg”.⁴⁷ Mindez Losonczy szerint a jogtudományok területén két alapvető szempont megkerülhetetlenségét eredményezi. Így az immanentizmus egyrészt a jogi jelenségek tapasztalati alapon történő kutatásában (empirizmus), másrészt a jog tartalmi elemeinek mélyreható vizsgálatában (univerzalizmus) érvényesül, mely utóbbi a természetjog feltámadásának irányába mutat.⁴⁸ E megállapítás ekkoriban nem csupán Nyugat-Európában, hanem idehaza is általános vélekedésnek számított.⁴⁹ Álláspontja szerint a természetjoghoz „reduktív” és „deduktív” logikai eljárás útján egyaránt el lehet jutni. Mindkét út elvezet az „emberi élet értékességéhez”, illetve annak megvédését kimondó tételhez, mely „végső normatív előfeltételét” képezi minden elképzelhető jogrendnek. Az emberi élet értékességének elve tiltja meg számunkra Losonczy szerint: „az emberi élet megsemmisítését, az életlehetőségek csökkentését, illetőleg parancsolja meg kedvező életviszonyok megteremtését.”⁵⁰ Az abszolút, változatlan tartalmú természetjogi felfogással szemben a relatív, vagy más néven változó tartalmú természetjog létjogosultsága mellett foglalt állást:

„A természetjogi rend [...] helyes szemlélete esetén semmiképpen sem állíthatjuk a természetjogról azt, hogy annak normái örökérvényűek, változatlanok és dogmatikusak. Ezek a természetjogi normák együtt változnak az életviszonyokkal – s így a helyes jogtételekkel is – és a társadalmi étellel a legszorosabb dinamikus, funkcionális összefüggésben állnak.”⁵¹

A természetjogi normák és a társadalmi praxis közötti funkcionális kapcsolat biztosítja, hogy a természetjog „jogrendformáló erőként” lépjen fel a történelemben.

Losonczy egy évtizedre korlátozódó jogbölcseleti elméletalkotási kísérlete a neokantianus kiindulópontok sajátos, modern természettudományos világgép alapján

⁴⁷ LOSONCZY (19. lj.) 133–134.

⁴⁸ Lásd erről bővebben SZABADFALVI József: „Természetjog és pozitívizmus: Szélgjegyzetek egy örökzöld vita két világháború közötti hazai jogbölcseleti irodalmához” in Szabó Miklós (szerk.): *Natura iuris. Természetjogtan & jogpozitívizmus & magyar jogelmélet* (Miskolc: Bibor 2002) 9–29.

⁴⁹ Vö. HORVÁTH (28. lj.); MOÓR Gyula: *A természetjog problémája* (Budapest: MTA 1934); IRK Albert: *A büntetőjog racionális és irracionális elemei* (Budapest: MTA 1938); IRK Albert: „A törvényjog és bírói gyakorlat pozitívjogon kívüli elemei: Metajog és pozitívjog” in IRK Ferenc (szerk.): *Irk Albert Emlékkötet* (Válogatás Irk Albert műveiből) (Budapest: MTA – Magyar Kriminológiai Társaság 1991) 115–135; BIBÓ István: „A jogelmélet fő kérdései tegnap és ma” Magántanári próbaelőadás [1940] *Jogtudományi Közlöny* 1992/3–4. 89–95; HEGEDÜS József: „A természetjog rehabilitációja” *Jogállam* 1935/5–6. 253–257; HEGEDÜS József: „A természetjog időszerűsége” *Társadalomtudomány* 1939/4–6. 153–183; HEGEDÜS József: „A jogpozitívizmus bukása” *Budapesti Szemle* 1943. 207–218, 300–309; HEGEDÜS József: „Időszerű jogbölcseleti kérdések” *Társadalomtudomány* 1943/4–5. 381–394.

⁵⁰ LOSONCZY: *Jogbölcseleti előadások* (3. lj.) 166.

⁵¹ LOSONCZY (19. lj.) 78, ill. LOSONCZY: *Jogfilozófiai előadások* (3. lj.) 167.

álló továbbgondolásával egy „realista jogfilozófiai rendszer” alapvonalainak megalkotására irányult. Törekvései, tekintettel jogbölcseleti nézetei töredékes – részben kéziratban fennmaradt kifejtésére – és vázlatos jellegére, összességében visszhangtalanok maradtak. Gondolatai és tételei közkinccsé válását bizonyára az is gátolta, hogy egész tudományos pályafutása alatt megőrizte arisztokratikus magányát, s a szűkebb szakma helyett inkább kereste művészek, filozófusok, teológusok és természettudósok társaságát. Egy-két kivételtől eltekintve szakmabeli kortársaival nem, illetve alig tartott kapcsolatot.⁵²

⁵² Lásd erről bővebben VARGA: „Losonczy István, a filozófus jogtudós” (3. lj.) 162–163.